

פרק כ"ג (1) / פרשת קעילה

אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בְּנֵי־מִן וּמִשְׁחָתוֹ לְנִגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וְהוֹשִׁיעַ אֶת עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת עַמִּי כִּי בָאָה
צָעֲקָתוֹ אֵלַי" (ט', טו-יז). ואולם, בפועל לא נזכרה לשון ישועה
אצל שאול ולו פעם אחת, וייתכן שהמקרא אף מבליט זאת
באופן מכוון גם במקום בו הוא מתייחס באופן חיובי
להישגיו הצבאיים של שאול: "וְשָׂאוֹל לְכַד הַמְּלוּכָה עַל
יִשְׂרָאֵל וַיִּלְחֶם סָבִיב בְּכָל אֹיְבָיו בְּמוֹאָב וּבְבִנֵי עַמּוֹן וּבְאֲדוֹם
וּבְמַלְכֵי צוּבָה וּבְפְּלִשְׁתִּים וּבְכָל אֲשֶׁר יָפְנָה יִרְשָׁע" (י"ד, מז) –
ירשע, אך לא יושע.

המסר הראשון העולה מסיפורנו הוא, אם כן, יכולתו של
דוד להושיע את ישראל מיד פלשתים גם כאשר אין
התפקיד מוטל עליו – בניגוד לשאול, שאיננו ממלא את
תפקידו גם בפעם הזאת.⁵

בפרקנו מתבלט הבדל נוסף בין דרכו של דוד לדרכו של
שאול. כפי שראינו, דוד שואל בה' פעמיים, ובהמשך נזכרת
שאלה נוספת בה': "וַיִּדַע דָּוִד כִּי עָלָיו שָׂאוֹל מִחְרִישׁ הָרֶעֱה
וַיֹּאמֶר אֶל אֲבִיתָר הַכֹּהֵן הַגִּישָׁה הָאֶפֹּד" (פס' ט). לשון זו
מזכירה את האמור בשאול במלחמה קודמת עם פלשתים:
"וַיֹּאמֶר שָׂאוֹל לְאֶחָיָה הַגִּישָׁה אֶרֹן הָאֵל־לַיהוָה" (י"ד, יח). אלא
ששם הסתיים העניין בדרך אחרת: "וַיְהִי עַד דְּבַר שָׂאוֹל אֶל
הַכֹּהֵן וַהֲקִימוּ אֲשֶׁר בְּמִקְנֵה פְּלִשְׁתִּים וַיִּלְךְ הַלּוֹךְ וַיָּרֶב וַיֹּאמֶר
שָׂאוֹל אֶל הַכֹּהֵן אֶסֶף יָדָי; וְשֵׁם (שיעור 24) עַמְדוֹנוֹ עַל
הַבַּעֲיִיתוֹת בַּצַּעַד זֶה שֶׁל שָׂאוֹל, הַמִּשְׁקָף זְלוּזֹל בַּשְּׂאֵלָה בַּה'.
דוד הולך בדרך אחרת, שהשאלה בה' מאפיינת אותה לכל
אורכה.⁶

ב. השאלה בה'

למרות האמור לעיל בדבר ההערכה החיובית שיש כלפי דוד
בסיפור, במיוחד בהשוואה לשאול, במבט מעמיק יותר ניתן
לראות מורכבות גם במעשיו של דוד. בשלב הראשון שואל
דוד את ה' אם לעלות ולהילחם נגד פלשתים, והתשובה
היא לכאורה ברורה וחד-משמעית: "לָךְ וְהִפִּיתָ בְּפְּלִשְׁתִּים
וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה". אנשי דוד אינם ששים לצאת לקרב
עם פלשתים, ואז שואל דוד שוב בה', ומקבל תשובה דומה
למדוי: "קוֹם רֵד קְעִילָה כִּי אֲנִי נֹתֵן אֶת פְּלִשְׁתִּים בְּיָדְךָ". לשם
מה אפוא שאל דוד שנית בה'?

רד"ק סבר, שהשאלה נעשתה רק לצורך אנשיו של דוד:
"ומפני דבריהם הוסיף דוד לשאול, ולא מפני עצמו, כי הוא
בפעם הראשונה היה בוטח, אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול,
וכשראו אנשיו שהבטיחו הא-ל פעמים הלכו עמו". הסבר
זה מבוסס על ההנחה, שהעם קיבל בדרך מסוימת את דבר
ה', או לפחות היה מודע לכך שזהו דבר ה', אך היה נכון

א. דוד מול שאול

לאחר סיומה של פרשת נוב מגיע דוד לאזור קעילה:

(א) וַיָּגֵדוּ לְדָוִד לֵאמֹר הִנֵּה פְּלִשְׁתִּים נֹלְחָמִים
בְּקְעִילָה! וְהֵמָּה שָׂסִים אֶת הַגְּרָנוֹת: (ב) וַיִּשְׂאֵל דָּוִד
בַּה' לֵאמֹר הֲאֵלֶיךָ וְהִפִּיתִי בְּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר ה'
אֶל דָּוִד לָךְ וְהִפִּיתָ בְּפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קְעִילָה: (ג)
וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹּה בִּיהוּדָה יִרְאִים
וְאִף כִּי־גַלְגָל קְעִילָה אֶל מַעְרְכוֹת פְּלִשְׁתִּים: ³(ד) וַיֹּסֶף
עוֹד דָּוִד לְשָׂאֵל בַּה' וַיַּעֲנֶהוּ ה' וַיֹּאמֶר קוֹם רֵד קְעִילָה
כִּי אֲנִי נֹתֵן אֶת פְּלִשְׁתִּים בְּיָדְךָ: (ה) וַיִּלְךְ דָּוִד וַאֲנָשָׁיו
קְעִילָה וַיִּלְחֶם בְּפְּלִשְׁתִּים וַיִּנְהַג אֶת מִקְנֵיהֶם: ⁴וַיָּד בָּהֶם
מִכָּה גְדוֹלָה וַיִּשַׁע דָּוִד אֶת יִשְׁבִּי קְעִילָה:

מתיאור זה מתברר כי בהקדישו את מרצו למרדף אחר דוד
הפקיר, למעשה, שאול את בני עמו ואת נתיני ממלכתו
להצקותיהם של הפלשתים. את החלל שנוצר בעקבות אי-
תפקודו של שאול ממלא, באופן סמלי, דווקא דוד, שגם
במנוסתו מפני המלך הרודף אותו, אין הוא מסיר מעליו את
האחריות לסייע לבני ישראל מול הפלשתים.

תיאור הצקת הפלשתים לקעילה במילים "וְהֵמָּה שָׂסִים אֶת
הַגְּרָנוֹת", עומד בניגוד למה שנאמר לא מכבר על שאול
"וַיַּעַשׂ חֵיל וַיָּד אֶת עַמְלֶק וַיִּצַּל אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד שִׁסְהוּ" (י"ד,
מח). בעוד שלפני זמן לא רב עסק שאול בהצלת ישראל,
כעת מפנה הוא את מלוא מרצו למרדף אחרי דוד, ומפקיר
את אנשי קעילה ואת תבואתם לביזת פלשתים.

בולטת בפסוקים אלו גם לשון הישועה הנזכרת פעמיים
ביחס לדוד: "לָךְ וְהִפִּיתָ בְּפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ... וַיִּשַׁע דָּוִד אֶת
יִשְׁבִּי קְעִילָה". כזכור, הושעת ישראל מיד פלשתים הייתה
מלכתחילה מטרת המלכתו של שאול: "וְהָ גְלָה אֶת אֲזָן
שְׂמוּאֵל יוֹם אֶחָד לַפְּנֵי בּוֹא שָׂאוֹל לֵאמֹר: כָּעַת מָחָר אֲשַׁלַּח

1 קעילה נזכרת ביהושע ט"ו, מד בין ערי שפלת יהודה. מהיותה עיר
מבוצרת, כפי שעולה מפס' ז, ניתן ללמוד על קרבתה לפלשתים.

2 כבר ראינו (י"ד, ל, שיעור 26 הערה 6) כי משמעות הצירוף "אף כ"י
במקרא היא 'קל וחומר'. ושם ציינו דוגמות נוספות, כגון: דברים ל"א, כז;
ש"מ"א כ"א, ו; שם כ"ג, ג; ש"מ"ב ד', יא; שם ט"ז, יא; מ"א ח', כז; מ"ב
ה', יג.

3 אנשי דוד מתגלים כאן באופיים המתואר בפרק כ"ב: אנשים נדכאים ומרי
נפש, שהצלת אחרים אינה עומדת בראש מעייניהם.

4 מה עניינו של מקנה הפלשתים באמצע המערכה? רד"ק כתב: "איך היו
מקניהם במלחמה? אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה, רדף אחרי הנסים
מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם". ברם, על דרך הפשט נראה
שהפלשתים הביאו עמם את מקניהם על מנת להאכילו מן התבואה
שבגרות, וכדברי הכתוב "וְהֵמָּה שָׂסִים אֶת הַגְּרָנוֹת". דרך זו מוכרת לנו גם
מן המסופר על המדיינים: "וְהָיָה אִם זָרַע יִשְׂרָאֵל וְעָלָה מִדְּבַר וְעָמְלֶק וּבְנֵי
קָדָם וְעָלוּ עִלָּיו. וַיִּחַנּוּ עֲלֵיהֶם וַיִּשְׁחִיתוּ אֶת יְבוּל הָאָרֶץ עַד בּוֹאֵף עֶזְהָ וְלֹא
יִשְׁאִירוּ מִחֵיהָ בְּיִשְׂרָאֵל וְשָׂה וְשׁוֹר וְחֹמֹר. כִּי הֵם וּמִקְנֵיהֶם יַעֲלוּ וְאֶהְלִיקֵם
וּבְאוּ כְּדִי אֲרַבָּה לִרְבֵּי וְלָהֶם וְלִגְמֻלָּיהֶם אֵין מִסְפָּר וַיָּבֵאוּ בְּאֶרֶץ לְשִׁחְתָּה" (שופטים ו', ג-ה).

5 השורש י"ש"ע מופיע גם בהמשך דרכו של דוד, עיין ש"מ"ב ח', ו, יד.

6 שאלות דוד בה' נזכרות גם להלן ל', ח; ש"מ"ב ב', א; ה', יט, כג.

וַיֵּדַע דָּוִד כִּי עָלָיו שָׂאוֹל מִחְרִישׁ הַרְעָה וַיֹּאמֶר אֶל אֲבִיתָר הַכֹּהֵן הַגִּישָׁה הָאֶפֹּד:

דוד, שעשה מעשה חיובי, מוצא עצמו בסיטואציה מביכה: הצלת אנשי קעילה עלולה להביא לתפיסתו בידי שאול. על כן ממחר דוד לשאול שוב בה':

(י) וַיֹּאמֶר דָּוִד ה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמַע שְׁמַע עֲבָדְךָ כִּי מִבְּקֶשׁ שָׂאוֹל לָבוֹא אֶל קַעִילָה לְשַׁחַת לְעִיר בְּעִבְרֵי: ¹⁰
(יא) הַיִּסְגְּרֹנִי בְּעָלֵי קַעִילָה בְּיָדוֹ הַיָּרֵד שָׂאוֹל פְּאֶשֶׁר שְׁמַע עֲבָדְךָ ה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל הֲגֵד נָא לְעֲבָדְךָ וַיֹּאמֶר ה' יְרֵד: (יב) וַיֹּאמֶר דָּוִד הַיִּסְגְּרוּ בְּעָלֵי קַעִילָה אֶתִּי וְאֶת אֲנָשֵׁי בְּיַד שָׂאוֹל וַיֹּאמֶר ה' יִסְגְּרוּ: ¹¹

השאלה כאן בה' מפורטת וארוכה. דוד שואל שתי שאלות: "הַיִּסְגְּרֹנִי בְּעָלֵי קַעִילָה בְּיָדוֹ? הַיָּרֵד שָׂאוֹל פְּאֶשֶׁר שְׁמַע עֲבָדְךָ?" ואחר כך עוד מוסיף בקשה: "ה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל, הֲגֵד נָא לְעֲבָדְךָ!". גם התשובה שדוד מקבל כאן נראית מסויגת מאוד, ובוודאי לא מלאה: "יָרֵד". דוד נאלץ לחזור על שאלתו: "הַיִּסְגְּרוּ בְּעָלֵי קַעִילָה אֶתִּי וְאֶת אֲנָשֵׁי בְּיַד שָׂאוֹל?", ושוב מקבל תשובה לקונית קצרה: "יִסְגְּרוּ". קשה שלא להתרשם, שתשובת ה' מבטאת מורת רוח מסוימת. מה הייתה אפוא הבעיה בשאלה בה'?

הגמרא במסכת יומא (עג ע"א) אומרת, שדוד סטה מן הכללים הרגילים בכך ששאל שתי שאלות ברציפות, ואף הן היו שלא על פי הסדר ההגיוני מבחינה כרונולוגית, שכן ראוי היה להקדים את השאלה על ירידת שאול לשאלה על הסגרתו ביד אנשי קעילה:

אין שואלין שני דברים כאחד, ואם שאל – אין מחזירין אלא אחד, ואין מחזירין לו אלא ראשון, שנאמר הַיִּסְגְּרֹנִי בְּעָלֵי קַעִילָה בְּיָדוֹ? הַיָּרֵד שָׂאוֹל? וגו' וַיֹּאמֶר ה' יָרֵד. והא אמרת אין מחזירין אלא ראשון! דוד שאל שלא כסדר, והחזירו לו כסדר. וכיון שידע ששאל שלא כסדר – חזר ושאל כסדר, שנאמר הַיִּסְגְּרוּ בְּעָלֵי קַעִילָה אֶתִּי וְאֶת אֲנָשֵׁי בְּיַד שָׂאוֹל וַיֹּאמֶר ה' יִסְגְּרוּ: ¹²

שואל את כל העם למלחמה לרדת קעילה... – אלא שעד מהרה מתברר כי הפעם מופנה צעד זה לכיוון שונה לחלוטין: "...לצור אל דוד ואל אנשיו".

10 ניתן בהחלט לראות בדבריו אלו של דוד תיקון להתנהגותו בפרשת נוב. דוד מביע חשש שמא יבולע שוב לאנשי עיר בגללו, אף שכאן הם לא סייעו לו כלל.

11 גם נקודה זו נראית כשורה לפרק הקודם (עייני בהערה הקודמת). לכאורה מציגה תשובת ה' את אנשי קעילה באור שלילי ביותר: אם יתחולל בקעילה מאבק בין שאול לדוד, יסגירו אנשי קעילה את דוד, שהושיעים מיד פלשתים, לידי שאול, שלא עשה זאת. ברם, נראה שהנחה זו התבססה על כך שלאחר מה שקרה בנוב, חששו אנשי קעילה שמא יואשמו גם הם בשיתוף פעולה עם דוד, ולכן לו הגיעו למצב שכזה, היו מסגירים את דוד, מתוך חשש לחייהם.

12 בהמשך מוסיפה הגמרא שם: "ואם הוצרך הדבר לשנים – מחזירין לו שנים, שנאמר וַיִּשְׂאֵל דָּוִד בַּה' לֵאמֹר אֶרְדֹּף אַחֲרַי הַגְּדוּד הַזֶּה הַאֲשָׁנָה

לקבלו ולנהוג לפיו רק לאחר שנאמר לדוד בשנית. בכך יש כמובן דוחק, שכן אין ברור כיצד יכול העם לדעת זאת.

רלב"ג הציע כיוון אחר. לדעתו, התשובה הראשונה, "לֵךְ וְהִפֵּיתָ בַּפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת קַעִילָה", לא הייתה ברורה דייה, שכן ממנה משתמע רק שאם יכה דוד בפלשתים, יושיע את קעילה, אך אין כאן הבטחה שהוא אכן יכה בפלשתים; לכן באה התשובה השנייה – "קום רד קעילה כי אני נתן את פלשתים בידך" – שבה לא נותר מקום לספק. אך דומה שגם בהסבר זה יש מן הדוחק, שהרי באמת גם התשובה הראשונה נראית חד-משמעית למדי.

נראה אפוא שעל דרך הפשט, מי שהיה זקוק לחיזוק לא היו דווקא אנשיו של דוד, כי אם דוד עצמו. לאחר התגובה הקרירה שקיבל מאנשיו, שאל דוד שוב בה' – אולי מתוך מחשבה שמא עתה, משהתברר שאנשיו אינם מוכנים לצאת עמו לקרב, השתנתה המציאות. ואולם, דבר אחד מדברי ה' אחר לא ישוב ריקם, ואין לו לקב"ה אלא לחזור על ציוויו, ואגב כך להעביר לדוד את המסר, שהחזרה על השאלה לא הייתה במקומה.

אכן, דומה שלנקודה זו הייתה גם השפעה על המשך האירועים:

(ו) וַיְהִי בְּבֹרַח אֲבִיתָר בֶּן אַחִימֶלֶךְ אֶל דָּוִד קַעִילָה אֶפֹּד יָרֵד בְּיָדוֹ: ⁸ (ז) וַיִּגַּד לְשָׂאוֹל כִּי בָא דָּוִד קַעִילָה וַיֹּאמֶר שָׂאוֹל נָכַר אֹתוֹ אֱ-לֹהִים בְּיָדֵי כִּי נִסְגַּר לָבוֹא בְּעִיר דִּלְתָיִם וּבְרִיחַ: (ח) וַיִּשְׁמַע שָׂאוֹל אֶת כָּל הָעַם לְמַלְחָמָה לְרִדֹת קַעִילָה: ⁹ לְצוֹר אֶל דָּוִד וְאֶל אֲנָשָׁיו: (ט)

7 רלב"ג הוכיח את דבריו מן המסופר במלחמת בנימין (שופטים כ', ז-לה), שם זכתה השאלה השנייה בה' למענה "עלו אלי" (שם, כג), אך למחרת היה נגף, ורק בפעם השלישית התקבלה התשובה ברורה: "עלו כי מחר אתננו בידך" (שם, כח). פרשה זו היא אכן קשה וסתומה, והמפרשים העלו כיוונים רבים בפירושה, ואכמ"ל.

8 א. פסוק זה קשה מכמה כיוונים. ראשית, מסוף הפרק הקודם עולה כי אביתר ברח אל דוד עוד קודם שהלך עם אנשיו לקעילה, בשעה ששהה, ככל הנראה, באזור פנימי יותר ביהודה. שנית, יש מקום לתמוה, מדוע נזכרה עובדה זו דווקא כאן, ולא קודם לכן, שהרי גם בפסוקים הקודמים שאל דוד בה'. מצודת דוד ביאר בדוחק, ש"קעילה" היינו 'גבול קעילה', והפסוק הובא כאן כדי להסביר את האמור לעיל: "לפי שנאמר למעלה 'וישאל דוד בה' לזה אמר שאביתר הביא עמו האפוד ובו שאל". בכך יש כמובן דוחק, שכן פסוקים המבארים פסוקים אחרים מופיעים, בדרך כלל, כמצג לפסוק המבואר, ולא לאחוריו; ואף פסוק זה נראה בבירור כמצג לפס' ט, שבו נזכר אביתר במפורש. אפשר שירידת אביתר נזכרת דווקא כאן, כיוון שבפס' ז-יב מתברר כיצד ניצל דוד בזכות האפוד, ואם כן, בסופו של דבר הריגת עיר הכוהנים רק הזיקה לשאלו. ושמא לכך מכוונת גם המילים "אל דוד קעילה": כביכול לא באה כל ירידתו של אביתר אלא לצורך הצלת דוד בקעילה.

ב. רד"ק מבאר כי הצירוף "אפוד ירד בידו" מדגיש את המקריות שבדבר: "כלומר, ירד האפוד בדרך מקרה ביד, ואף על פי שהורידו לא הורידו מדעתו, אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח, כאדם בורח, והייתה סבה מאת ה' והיה האפוד בדרך מקרה בין כליו, לפיכך אמר 'ירד' ולא אמר 'הוריד'".

9 נראה שגם פסוק זה מבטא את האירוניה המקראית כלפי שאול. גם על היציאה למלחמת המצווה בעמלק נאמר וַיִּשְׁמַע שָׂאוֹל אֶת הָעַם וַיִּפְקְדֵם בְּקָלָאִים... (ט"ו, ד). השימוש באותה מילה בתחילת פסוקו יוצר אפוא רושם כאילו שאול יוצא למלחמת מצווה נוספת להגנת העם – וַיִּשְׁמַע

ברם, גם דברים אלו אינם מסבירים מדוע שאל דוד מלכתחילה שתי שאלות ברציפות, בייחוד אם הדבר היה בניגוד לנוהל המקובל.

נראה אפוא, שכל אופייה של השאלה בה' בפסוקים אלו נגזר מן ההתרחשות בתחילת הפרק. העובדה שדוד שאל פעמיים בה', ביטאה חוסר בביטחון ובאמונה מספקת אל מול אנשיו היראים. לפיכך, למרות עצם חשיבותו, לא נענו השאלות הנוספות בפנים מאירות. ניתן לתאר את הסיטואציה כדלהלן. דוד שאל תחילה "הֲיִסְגְּרֵנִי בְּעֲלֵי קְעִילָה בְּדוֹ?" מתוך רצון לקבל תשובה לשאלה המרכזית שעניינה אותו, אך לא קיבל כל מענה. מסתבר כי תחילה חשב דוד שהשאלה הייתה בעייתית, שכן היא מניחה עובדה שטרם הוכחה, ועל כן הוא מתקן את השאלה וחוזר שלב אחד לאחור: "הֲיִרְדַּ שְׂאוֹל כְּאִשֶׁר שָׁמַע עֲבָדְךָ?". אלא שגם על שאלה זו לא זכה דוד לתגובה. בשלב זה הבין דוד, כנראה, שהיה פגם בדרכו, שבעטיו לא נענה ה' לשאלותיו, ועל כן הוא מוסיף כעת תפילה: "ה' אֵלֵי יִשְׂרָאֵל, הַגִּד נָא לְעַבְדְּךָ!". רק לאחר תפילה זו קיבל דוד את התשובה "יִרְדַּ", המתייחסת לשאלה האחרונה, ואת המענה "יִסְגְּרֵךְ" – לשאלה הבסיסית. ואולם, גם תשובות אלו מעידות, בדרך שבה ניתנו, על מורת רוח מסוימת, המבטאת את השיפוט המקראי על טעותו של דוד בפרשה זו.

• •
• כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תשס"ח •
• עורך: בעז קלוש •
• •
• בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון •
• האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> •
• האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> •
• משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 •
• דואר: office@etzion.org.il •
• •